

5. Definition of 'greening'. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/greening> (дата звернення 30.11.2020)
6. Definition of 'greening'. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/greening> (дата звернення 29.11.2020)
7. Sustainable land use (greening). URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support/greening_en (дата звернення 28.11.2020)
8. Working towards a Balanced and Inclusive Green Economy. A United Nations System-wide Perspective. URL: https://issuu.com/christinadianpamionova/docs/working_towards_a_green_economy
9. Making nature's values visible. URL: <http://teebweb.org/> (дата звернення 23.11.2020)
10. Jänicke M. Green growth: From a growing eco-industry to economic sustainability. Energy Policy. 2012. P. 13–21. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301421512003503> (дата звернення 15.09.2020).
11. Bowen A. The Green Growth Narrative: Paradigm Shift or Just Spin? Global Environmental Change 21(4). 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/251624314_The_Green_Growth_Narrative_Paradigm_Shift_or_Just_Spin (дата звернення 15.09.2020). file:///C:/Users/%D0%98%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/The_Green_Growth_Narrative_Paradigm_Shift_or_Just_.pdf
12. Green Growth and Developing Countries. URL: <https://www.oecd.org/development/environment-development/50559116.pdf> (дата звернення 21.11.2020)
13. Yegorova M. S. Praktika stimulirovaniya perekhoda k «zelenoy ekonomike»: mezhdunarodnyy opyt. Nauchno-metodicheskiy elektronnyy zhurnal «Kontsept». 2013. T.3. С. 1651–1655. URL: <http://e-koncept.ru/2013/53333.htm>.
14. Green economy progress measurement framework. PAGE. 2017. URL: <https://www.un-page.org/green-economy-progress-measurement-framework> (дата звернення 06.10.2020).
15. Green Growth Index. URL: <http://greengrowthindex.gggi.org/#cover> (дата звернення 06.10.2020).

Стаття надійшла в редакцію 05.03.21

УДК 330.831.8-043.86

DOI 10.33111/vz_kneu.22.21.01.08.054.060

Фещенко В. М.

Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
проспект Перемоги, 54/1, Київ, Україна
e-mail: fvm7@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9403-6025

Балежентіс А.

доктор соціальних наук, (управління і адміністрування),
Професор Інституту лідерства та стратегічного управління
Університет Миколаса Ромеріса
Didlaukio g. 55, Вільнюс 08303, Литва
e-mail: a.balezentis@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8489-1415

ЕВОЛЮЦІЯ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЙОГО ОСНОВНИХ ШКІЛ

Feshchenko V. M.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor department of Economic Theory,
KNEU named after Vadym Hetman
Peremohy avenue, 54/1, Kyiv, Ukraine
e-mail: fvm7@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9403-6025

Alvydas Baležentis

Doctor of Social Sciences (Management and Administration), Professor of the Institute of
Leadership and Strategic Management
Mykolas Romeris University
Didlaukio g. 55, LT-08303 Vilnius, Lithuania
Email: a.balezentis@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8489-1415

EVOLUTION OF NEOLIBERALISM: FROM THEORETICAL ORIGINS TO THE MODERN TRANSFORMATION OF ITS BASIC SCHOOLS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню еволюції одного з провідних напрямів сучасної економічної думки — неолібералізму. Розкрито його теоретичний зв'язок із засадничими положеннями класичної політичної економії, зокрема принципами свободи економічної діяльності та обмеженості втручання держави в господарські процеси. Аргументовано поступовий відхід неолібералізму в 30-х рр. XX ст. від постулатів неокласики, модифікацію методологічних засад ліберальної концепції та формування власного теоретико-методологічного підґрунтя неолібералізму шляхом поєднання мікроекономічного рівня аналізу із дослідженнями макропроцесів, визнання можливості коригування державою ринкового ладу та її суттєвого регулюючого впливу на соціально-економічні процеси, подальшого розвитку поняття економічної і політичної свободи індивіда та її зв'язку з економічною ефективністю системи загалом. На основі особливостей застосування зазначених методологічних принципів та механізмів їх реалізації в практиці господарських перетворень розкрито розвиток найбільш впливових наукових шкіл у межах неоліберального напрямку світової економічної думки: австрійської, німецької, англійської, французької шкіл та монетаризму (Чиказька школа неолібералізму). Проаналізовано причини наростання та сутність критичних оцінок сучасних економістів щодо ефективності неоліберальної економічної політики на початку XXI ст. як у державах з розвинутою ринковою економікою, так і в пострадянських країнах.

Ключові слова: неолібералізм, класичний лібералізм, школи неолібералізму, ордо-лібералізм, соціальне ринкове господарство, вільне ринкове господарство, центрально кероване господарство, спонтанний ринковий порядок, монетаризм, глобальний лібералізм, теорія сформованого суспільства.

Abstract. The article is dedicated to the study of the evolution of one of the main directions of modern economic thought — neoliberalism. Its theoretical connection with the basic provisions of classical political economy, in particular with the principles of freedom of economic activity and limited state intervention in economic processes, is revealed. The article reasons the gradual departure of neoliberalism in the thirties of the XX century from the postulates of neoclassicism, modification of the methodological foundations of the liberal concept and the formation of its own theoretical and methodological basis of neoliberalism by combining the microeconomic level of analysis with the study of macroprocesses, recognizing the possibility of adjusting the market environment by the state and its significant regulatory influence on socio-economic processes, further development of the concept of economic and political freedom of the individual and its connection with the economic efficiency of the system as a whole. Based on the use of the features of these methodological principles and mechanisms of their implementation in the practice of economic transformations, the development of the most influential scientific schools within the boundaries of the neoliberal direction of world economic thought:

Austrian, German, English, French schools and monetarism (Chicago school of neoliberalism) is revealed. The reasons for the growth and the essence of critical assessments of modern economists regarding the effectiveness of neoliberal economic policy at the beginning of the XXI century both in countries with developed market economies and in ex-USSR countries are analyzed.

Keywords: neoliberalism, classical liberalism, schools of neoliberalism, ordoliberalism, social market economy, open market economy, centrally controlled economy, spontaneous market order, monetarism, global liberalism, theory of formed society.

Постановка проблеми. Неолібералізм (від *liberalis* (лат.) — вільний) — сучасна теоретична доктрина, яка лежить в основі економічної політики багатьох країн світу. Особливої популярності неолібералізм набув у другій половині XX століття. Саме в цей період ліберальні принципи і практики стали альфою і омегою передових дискусій та ідеологічних баталій [1, с. IX]. У цих дискусіях сформувалися теоретико-методологічні засади нової течії та її основні школи. У процесі еволюції був істотно збагачений науковий доробок провідних представників нового лібералізму, а їх практичні пропозиції знайшли успішне втілення в урядових програмах розвинутих західних держав.

Як один із домінуючих напрямів світової економічної думки, неолібералізм у цілому розвивався в межах неокласичної економічної традиції, захищаючи принципи економічної свободи, приватної власності, рівноважного розвитку економічної системи та вільної конкуренції. Разом з тим, адепти його окремих течій визнають необхідність регулюючого впливу держави на перебіг ринкових процесів і створення соціальної інфраструктури, підтримуючи оптимальне поєднання державних і ринкових регуляторів.

Складні процеси соціально-економічних, політичних, екологічних трансформацій, що розгорнулися в сучасному глобальному середовищі на зламі XX–XXI ст., поставили перед суспільством питання пошуку нових моделей свого розвитку, їх наукового обґрунтування з позицій стабільної економічної динаміки, соціального захисту та гідного рівня життя населення, відповідальності держави за прогрес суспільства тощо. Сучасна економічна наука на ці виклики відповідає появою нових гіпотез, теорій, методологічного інструментарію дослідження актуальних проблем сьогодення. Переглядом підходів до вивчення господарських процесів характеризується також сучасний етап розвитку неоліберальної течії. Її науковий потенціал щодо вирішення проблем нерівності, перегляду місця держави в регулюванні економіки, послаблення наслідків економічних криз тощо далеко не вичерпаний і може бути глибше представлений, на наш погляд, шляхом вивчення та переосмислення витоків неолібералізму, наукового здобутку його основних шкіл і критичного аналізу його сучасних теоретичних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та еволюції неоліберальної течії економічної думки, змістовного наповнення її основних наукових шкіл привертають увагу багатьох дослідників. Історико-економічний концепт аналізу розвитку неолібералізму знайшов відображення у наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених: У. Баумоля, В. Бодрова [10], К. Мегіра, Т. Сарджента, Б. Селігмена, Г. Бласко [13], А.Гальчинського [11], В. Гутника [14], Х. Ламперта, Ф. Майровські, Т. Негіші, Дж. Стігліца, Д. Харві, Х. Уэрта де Сото [6], П. Леоненка, К. Лопух [9], О. Нестеренко, Л. Піяшевої, Б. Пінскера, І. Розмаїнського, В. Усоскіна, В. Феценко [3], А. Худокормова, О. Шевченко [2], П. Юхименка [9].

Виклад основного матеріалу. Розвиток неолібералізму має тривалу історію: від ідей індивідуальної свободи і розвитку прав приватної власності, висунутих у працях А. Сміта, Д. Рікардо, Т. Мальтуса, Дж. С. Мілля, Д. Юма та інших представників класичної науки, до сучасної багатогранної його конфігурації у вигляді потужних наукових шкіл, теоретичних розробок засадничих положень неолібералізму (дослідження В. Ойкена, Л. Ерхарда, Ф. фон Гаєка, Л. фон Мізеса, М. Алле, Х. Уерта де Сото, М. Фрідмена) та реалізації відкритої неоліберальної політики на практиці в Німеччині, Аргентині, Британії, США та інших країнах.

Для сучасного неолібералізму, який сформувався майже одночасно з кейнсіанством, характерні основоположні принципи, запозичені з теоретичного арсеналу класичного лібералізму, зокрема: обстоювання ідей природного порядку та природних прав; заперечення розширення державного втручання в економічні процеси; захист конкурентних принципів господарювання; обстоювання ідей індивідуальної свободи на основі захисту і заохочення приватної власності на засоби виробництва; розвиток місцевого самоврядування та добровільних організацій на протидію зростанню впливу центральних органів влади; підтримка політики вільної торгівлі [2, с. 125].

Проте, в сучасних умовах зазначені принципи були суттєво модифіковані, особливо щодо економічної ролі держави. Йдеться про забезпечення державою макроекономічної рівноваги, антициклічного та антимонопольного регулювання, стабілізації грошово-кредитної системи, соціального захисту населення, створення умов для розвитку конкуренції. Ці зміни суттєво на змістовне наповнення неолібералізму. Порівняння класичного та неолібералізму з позицій моделей розвитку науки І. Лакатоса представлено на рис. 1.

Як бачимо, неолібералізм створив власне теоретико-методологічне підґрунтя аналізу економічних процесів, поєднавши неокласичні підходи з ідеями нової історичної школи. Характерною рисою методології неоліберальної течії став також макроекономічний аналіз господарських явищ, визнання необхідності державного регулюючого впливу на економіку, але не на сам процес відтворення, а на інституційні основи господарського механізму. Зазначені методологічні й концептуальні модифікації неолібералізму свідчили не лише про деякий його відхід від неокласики. Вони демонстрували становлення нової течії сучасної світової теорії, яка організаційно була оформлена 1938 року в процесі проведення міжнародної конференції в Парижі (так званий «колоквіум В. Ліппмана») і отримала назву неолібералізму.

Серед основних принципів нового напрямку економічної думки слід зазначити наступні: загальна економічна рівновага, яка досягається на основі дії цінового механізму; конкуренція як єдина сила економічного розвитку; роль держави в економічному житті суспільства полягає у виробленні чіткого законодавства («правил ринкової гри»), відповідно до якого діють економічні суб'єкти, а боротьба проти будь-яких проявів монополізму є найважливішим напрямом державної політики. До держави також висувалася вимога щодо забезпечення умов для вільного ціноутворення в економіці та неможливості впливу на процес формування цін. Зазначені принципи та концептуальні положення лягли в основу неолібералізму, представники якого намагалися обґрунтувати на основі раціонального поєднання механізму вільної конкуренції та державного регулювання економіки соціально орієнтований економічний порядок.

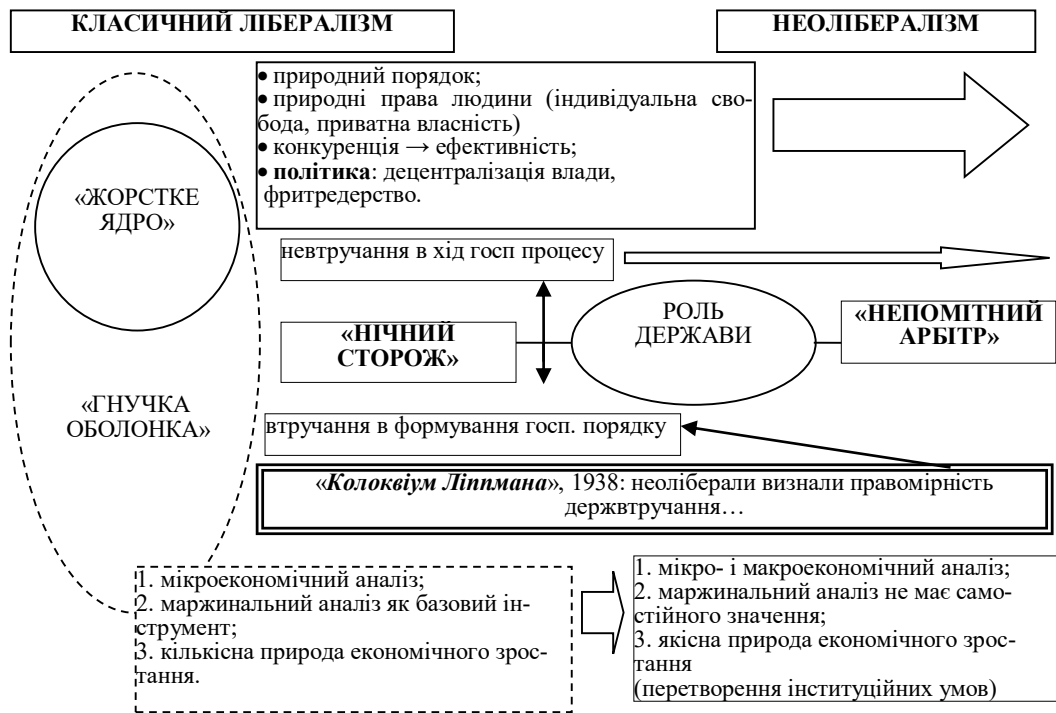

Рис. 1. Характеристика класичного та неолібералізму з позицій моделей розвитку науки І. Лакатоса

Джерело: розроблено автором [3, с. 147]

Засадничі положення ліберальної традиції були розвинуті впродовж XX сторіччя основними науковими школами неолібералізму. Серед них:

- *німецька школа ордолібералізму* була представлена доробком трьох наукових осередків: *соціал-демократичної школи* (А. Рюстов, В. Рьопке), *фрейбурзької школи* (В. Ойкен, Ф. Бьом, Л. Мікш) та *кельнської школи* (А. Мюллер-Армак, Л. Ерхард), представники яких глибоко вивчали питання свідомого впливу на ринкову конкуренцію та стали фундаторами теорії соціального ринкового господарства. Їхні ідеї лягли в основу економічної політики уряду ФРН у післявоєнний період XX ст.;

- *неоавстрійська (Віденська) школа* (Л. Мізес, Ф. фон Гаск, Ф. Махлуп, Х. Уерта де Сото), методологічно найближча до маржиналізму, яка вивчала економічні процеси з суб'єктивно-психологічних засад окремих господарюючих агентів, поєднавши принципи австрійської школи граничної корисності з основними підходами неокласичної теорії;

- *лондонська школа* (Ф. Бенхем, Е. Кеннан, Л. Ч. Роббінс, Ф. Пейш), яка з неокласичних позицій розглядала питання завдань і цілей економічної науки, проблеми алокації обмежених ресурсів та шляхи підвищення ефективності функціонування ринкової економіки;

- *чиказька школа* (Ф. Найт, І. Фішер, А. Шварц, М. Фрідмен), що зосередила увагу на питаннях макроекономічної рівноваги, дослідженні грошової маси як

важливого чинника господарської кон'юнктури, на проблемах невизначеності, ризиків, інфляційних очікувань тощо;

- *французька школа* (Ж.-Л. Рюефф, Л. Столерю, М. Алле, Е. Малінво), яка на основі ринково-інституціонального аналізу економічних процесів виступила за поєднання постулатів лібералізму і дирижизму як рівноправних складових у забезпеченні соціального порядку [3, с. 148–149].

Однією з найвпливовіших шкіл нового лібералізму у післявоєнний період була німецька школа ордолібералізму, ідеологи якої на практиці зуміли розв'язати два завдання: по-перше, теоретично обґрунтували та активно захищали засади ринкової економіки, суттєво підірваної фашистським режимом; по-друге, розробили та запроваджували на практиці стратегію державного регулюючого впливу на господарські процеси. В теоріях представників німецького неолібералізму не сприймалися ідеї Дж. Кейнса щодо активного державного втручання в економіку. На їхню думку, за державою мала закріплюватися функція формування конкурентного середовища: забезпечення стабільності грошей, відкритості ринків і захисту приватної власності, свободи укладання угод, соціальної відповідальності підприємців та стабільності економічної політики. Головна увага в їхній моделі була зосереджена на розвитку індивідуалізму, вільної конкуренції, провідної ролі приватної власності та забезпеченні функціонування ринкових механізмів.

Засновником і лідером неолібералізму в Німеччині був професор Фрейбурзького університету В. Ойкен, редактор теоретичного часопису «Ordo», відповідно до назви якого (що означає «порядок», «природний устрій» ринкового господарства), німецький напрям неолібералізму отримав назву ордолібералізму.

Методологічною основою німецького ордолібералізму стала концепція господарського порядку В. Ойкена, де було розкрито принципи і методи координації і реалізації планів окремих економічних одиниць в умовах ринкової економіки. У праці «Основи національної економіки» В. Ойкен висунув положення про існуванні двох ідеальних типів господарських систем — «вільного ринкового», де припускається повна децентралізація та економічна свобода індивіда, і «центрально керованого», в якому встановлюється повний диктат державних органів влади. Проте, на думку вченого, ні перший, ні другий господарські типи не можуть існувати в «чистому вигляді». У реальній дійсності завжди існує деякий «сплав», поєднання обох типів господарства з домінуванням чи то адміністративних, чи то ринкових, мінових форм, утворюючи конкретний господарський порядок [4, с. 97].

Ідеалом вченого було саме вільне ринкове господарство, тобто конкурентний економічний лад, засновний на принципах свободи людської особистості, підприємництва та вільної торгівлі. На державу в такому господарстві покладалася роль арбітра, який мав спостерігати за тим, щоб усі члени суспільства будували свою діяльність у відповідності до чинного законодавства.

У подальшому ці ідеї В. Ойкена були розвинуті у праці його послідовника В. Рьопке «Господарський порядок» (1948), який поряд з необхідністю розвитку механізмів конкурентного ринку доводив доцільність дозованого державного регулювання економічних процесів з метою сприяння стабільному розвитку суспільства в цілому. Праці економістів Фрейбурзької школи лягли в основу формування теорій соціального ринкового господарства та сформованого суспільства, а також знайшли практичне втілення у повоєнній економіці ФРН [5].

Формування неоліберальних поглядів у Франції мало свої особливості, оскільки відбувалося за умов тотальної монополізації економіки та активної регулюючої ролі держави. Тому неоліберальна модель суспільного розвитку враховувала цю особливість, закріплюючи за державою дирижистські функції.

Біля витоків неоліберальної думки Франції стояв Ж. Л. Рюефф, який пропагував ліберальні цінності, розробляючи економічну політику Ш. де Голля. Подальший розвиток неолібералізму пов'язаний з іменами Л. Армана, С. Кольма, Е. Малінво, Л. Столерю, М. Алле, Р. Барра та пошуком оптимального поєднання методів ринкового саморегулювання та економічного дирижизму. В узагальненому вигляді французька неоліберальна модель суспільного розвитку знайшла відображення у працях лауреата Нобелівської премії М. Алле, який під гаслом поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості створив нову теоретичну модель ринкової економіки, у якій замість цілісної ринкової системи було розглянуто сукупність локальних ринків товарів і послуг, в якій не існувало єдиних цін (як у неокласичній моделі загальної ринкової рівноваги Л. Вальраса), а акти ринкового обміну здійснювалися постійно і безперервно, утворюючи, за визначенням М. Алле, «економіку ринків».

Оскільки економіка ринків функціонує в інституційних межах, то держава, на його думку, має на законодавчому рівні затверджувати інституційні правила для її ефективного розвитку: антимонопольне та трудове законодавство, законодавство про соціальне забезпечення; фінансування колективних потреб; стабільну кредитно-грошову політику; мотивацію поведінки економічних суб'єктів у інтересах національної економіки тощо. Акцент у своїй моделі французький учений зробив на поєднанні *економічної ефективності*, яку він пов'язував з достатньою поінформованістю та самостійністю економічних індивідів, розвитком конкуренції та прийнятті найприбутковіших проєктів в економіці, та *соціальної справедливості* в суспільстві.

Теоретична модель М. Алле досить успішно використовувалася як основа «політики модернізації» французької економіки [3, с. 153–154].

Розвиток австрійської школи неолібералізму пов'язаний з іменами відомих економістів ХХ ст.: Р. Хоутрі, Ф. фон Гаска, Л. фон Мізеса, М. Ротбарда, І. Кірцнера, Р. Кордато, Х. Уерта де Сото та інших.

У межах неоліберального напрямку неоавстрійська школа дещо дистанціюється і від неокласики, і від кейнсіанства. Вона принципово заперечує макроекономічний аналіз, який, починаючи з 30-х рр. ХХ ст., увійшов до методології досліджень більшості течій світової економічної думки (кейнсіанство, неомарксизм, монетаризм та інші). Прихильники неоавстрійської школи послідовно відстоювали принципи методологічного індивідуалізму, суб'єктивізму, наполягали на недосконалоості людських знань і необхідності застосування соціологічного підходу до вивчення економічних явищ. Вони заперечували будь-які форми державного втручання в економіку, і тому протягом тривалого часу неоавстрійська школа вважалася оплотом ортодоксального лібералізму, який не відповідав економічним реаліям другої половини ХХ ст.

Разом з тим, представники неоавстрійської школи суттєво збагатили економічну теорію, особливо починаючи з середини 1970-х рр. З огляду на необхідність зміни концептуальних підходів прихильники неоавстрійської школи запропонували альтернативну економічну парадигму, за оцінкою сучасного дослідника

Х. Уерта де Сото, «набагато реалістичнішу, логічно послідовну та плідну» [6, с. 147].

Йдеться про розробку Л. Мізесом основних постулатів *праксеології* — науки про раціональний цілеспрямований вибір у людській діяльності, формування теорії економічних систем; про дослідження Ф. фон Гаска в сфері теорії грошей та економічних коливань, а також аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ; про праці М. Ротбарда та І. Кірцнера, які актуалізували вивчення питань економічної свободи, підприємництва та ринкової етики; звернули увагу на проблеми мотивації людської діяльності, на необхідність внесення принципових уточнень щодо взаємозалежності між державними та ринковими регуляторами тощо¹.

Тобто, аналіз рівноваги з позицій неокласики був замінений на вивчення процесів конкуренції, що забезпечують рівновагу. Відповідно, до предмету досліджень були також залучені проблеми невизначеності майбутнього, ризиків, аналіз динамізму економічних процесів і можливості прийняття різноманітних рішень. Саме з таких підходів вивчав функціонування різних типів господарських систем (ринкової, неринкової та так званого «зіпсованого ринку») Л. Мізес, доводячи переваги ринкової економіки. Вчений виступив послідовним захисником приватної власності, яку розглядав як основу будь-якої цивілізації, що забезпечує свободу вибору та підприємницьку ініціативу, сприяє зростанню продуктивності праці та ефективному використанню ресурсів. Всі інші вимоги лібералізму, на його думку, випливають із приватної власності [7].

Актуальними для економіки ХХІ ст. є ідеї австрійської школи стосовно проблем державної політики та поєднання мікро- та макроаналізу економічних процесів. Теорія грошей та циклічної динаміки представників цієї базується саме на такому методологічному підґрунті. Зокрема, Ф. фон Гаск з грошовим чинником пов'язував системні порушення в функціонуванні економіки, підкреслюючи, що ці порушення більшою мірою є результатом екзогенних факторів, ніж проблем ринкового обміну. Проте аналіз макроекономічних процесів здійснювався ним з позицій мікроекономіки, тобто з позицій окремих агентів господарської діяльності. Тому, хоча нерівномірне зростання кредиту приводить до негативних економічних наслідків, останні є результатом прояву типових особливостей людської поведінки. На його думку, грошові фактори викликають циклічний перебіг економічних процесів, проте основу його становлять реальні фактори.

Класична австрійська доктрина виходила з того, що інфляційні гроші не мають однозначного (рівного) впливу на економіку в цілому. Вони змінюють лише відносні ціни, які підвищуються нерівномірно. Такі цінові коливання впливають на відсоткову ставку, штучно створюючи привабливість довгострокових інвестицій. Однак, оскільки зазначені інвестиції викликані не зростанням реальних заощаджень, а інфляційними процесами, вони від самого початку є нестабільними і нестійкими. При цьому співвідношення споживання — заощадження залишається незмінним, тому виробничі ресурси будуть спрямовуватися на забезпечення споживчого попиту, а не на капітальні блага. В результаті, виробнича

¹ Rothbard M. N. Man, Economy and State: A Treatise on Economic Principles. Princeton: Van Nostrand, 1962; Kirzner I. M. Competition and Entrepreneurship. Chicago: The University of Chicago Press, 1973; Хайек Ф. Парубная самонадеянность. Ошибки социализма. — М.: «Прогресс», 1992; Хайек Ф. Дорога к рабству. — М.: «Социум», 1994; Л. фон Мизес. Либерализм. М.: «Экономика», 2001 та інші.

діяльність, особливо її ранні стадії (які виглядали привабливими) залишаються без джерел фінансування.

Таким чином, інфляційні процеси в суспільстві не тільки приводять до підвищення рівня цін, але й мають реальний вплив на структуру виробництва. На думку прихильників австрійської школи, незважаючи на хибний напрям інвестування, за рахунок тимчасового безробіття в окремих секторах економіки процес може врегульовуватися самостійно. Але тривала кредитна експансія, яка не має підґрунтя у вигляді зростання заощаджень, викривляючи виробничу структуру та нагромаджуючи диспропорції, як правило, призводить до економічних криз.

Виходячи з теоретичної концепції Ф. фон Гаска про спонтанний характер ринкового порядку, свідомий контроль над господарським життям та економічна політика, спрямована на забезпечення повної зайнятості, економічного зростання, антициклічних заходів та боротьби з інфляцією, неможлива взагалі. Пояснюється це тим, що з огляду на недосконалість знання, політичні й державні дії не в змозі задіяти весь обсяг інформації, необхідний для успішної реалізації економічної політики. Тому пряме втручання держави у ринковий порядок з метою його реформування або удосконалення може мати лише негативні наслідки.

Роль держави, на думку вченого, полягає у виконанні інституційних функцій, в охороні природного соціального порядку — свободи вибору та розвитку, вільної конкуренції; у розробці законодавчих норм, підтримці суспільних моральних цінностей. При цьому економічний індивід мусить самостійно дбати про свій добробут, а держава не повинна брати на себе функції соціального страхування та соціальної допомоги (за винятком пенсійних виплат та допомоги по безробіттю), бо це матиме негативні наслідки для суспільства загалом у вигляді обтяження бюджету, зниження мотивації до праці тощо. Критикуючи державну політику боротьби з бідністю завдяки механізму перерозподілу національного доходу, Ф. Гаск наголошував, що бідність долається завдяки політиці стимулювання продуктивності праці, нарощування національного доходу й зміцнення на цій основі позицій середнього класу [8, с. 55–59]. Ефективнішою в цьому процесі вчений вважав конкуренцію, як своєрідний інформаційний механізм, який доводить до споживача знання про економіку і спрямовує невідомі ресурси на невідомі цілі. Вчений порівнював її конкуренцію з наукою, трактуючи її як процедуру відкриття нових потреб і способів їх задоволення та наголошуючи на позитивному, а не руйнівному сенсі конкуренції.

З позицій Ф. фон Гаска, макроекономічні залежності, якими оперують представники багатьох шкіл економічної думки (кейнсіанства, монетаризму), відірвані від реальної економічної дійсності, бо основа господарського життя — індивідуальні суб'єктивні оцінки і уявлення господарюючих агентів, — ніяк не зводяться до загальних закономірностей.

Тому циклічність, як характерну рису ринкового господарства, він вивчав крізь призму так званих міжчасових розбіжностей у діяльності інвесторів і споживачів. Вчений стверджував, що результатом кредитної експансії, що здійснюється банківською системою без опори на реальні заощадження, стає подовження інвестиційних процесів та штучне зниження відсоткової ставки. Цей процес супроводжується зміною відносних цін: цін на капітальні блага, які використовуються на різних етапах виробничого процесу, і цін на споживчі товари. На думку вченого, при загальному падінні цін, (яке свідчить про зростання виробництва),

банківська політика стабілізації цінності грошей (шляхом збільшення їхньої маси в обігу) формує, з одного боку, так звані «фінансові бульбашки», з другого, — неминуче породжує міжчасові розбіжності між рішеннями інвесторів і споживачів, які обов'язково призводять до економічної кризи [8, с. 75–81].

Цими працями, вважає дослідник наукового доробку австрійської школи Х. Уерта де Сото, Ф. фон Гаєк довів до логічного завершення теорію капіталу Е. Бьом-Баверка і теоретичну концепцію циклів Ф. Мізеса, які виступали проти антиінфляційної політики, заснованої на контролі за цінами та заробітною платою, критикували державну грошову політику та контроль за обмінними операціями, надаючи перевагу ринковим регуляторам. Підтримуючи ліберальні ідеї Ф. Мізеса щодо циклічної динаміки, Ф. фон Гаєк підкреслював, що криза — це етап здорової реорганізації економіки, який неможливо обійти, але можливо полегшити, якщо уникнути наступної кредитної експансії чи штучного стимулювання споживання і дозволити силам ринку поступово сформувати нову структуру виробництва, що більш відповідає справжнім бажанням задіяних у ній економічних агентів [6, с. 121–122].

Сучасні дослідники відмічають вагомий науковий доробок і потужний потенціал неоавстрійської школи. Йдеться про концепції, в розробці яких наукова спільнота визнала пріоритет австрійських учених чи суттєвіший їх здобуток порівняно з іншими школами економістів:

- теорія інституціонального примусу, відповідно до якої, інституціоналізований примус, властивий соціалізму та інтервенціонізму, блокує не лише створення й поширення інформації, але й стихійний процес координації неузгодженої поведінки і, таким чином, збереження власне самого скоординованого соціального процесу;

- зміна функціональної теорії утворення цін на теорію цін, що пояснює, як послідовний еволюційний процес приводить до динамічного формування цін. Рушійною силою цього процесу є підприємництво;

- розвиток теорії конкуренції і монополії, яка закликає відмовитись від статичної теорії ринків і замінити її теорією конкуренції, яку розуміють як динамічний, суто підприємницький процес суперництва;

- необхідність запровадження до університетських курсів з економіки суб'єктивної теорії капіталу та відсотка, щоб подолати неадекватність макроекономічного підходу, що ігнорує мікроекономічні процеси координації;

- важливою є розробка теорії грошей, кредиту та фінансових ринків — самої життєво важливої сфери, де панують методологічні помилки, теоретична плутанина і систематичний примус центральних банків;

- теорія економічного зростання і економічної відсталості, яка спиралася на моделі рівноваги та макроекономічні агрегати, була сформульована без врахування людей та їх творчої підприємливості. Тому необхідно переглянути цю теорію, скасувавши елементи, що виправдовують інституційний примус і роблять її не лише непотрібною, але й небезпечною;

- економічна теорія добробуту, яка заснована на концепції ефективності за Парето, має бути визначена через можливості підприємництва стихійно координувати розбіжності, що виникають у ситуаціях нерівноваги;

- на прикладі теорії «суспільних» благ австрійська школа спростовує необхідність державного втручання в економіку;

у галузі теорії суспільного вибору і економічного аналізу інститутів і права австрійські вчені бачать суперечність у дослідженні правових норм, виходячи з парадигми, що передбачає незмінність навколишнього середовища та повноту інформації стосовно витрат і переваг, що впливають з цих норм і правил. Якби така інформація існувала, в правилах не було б необхідності. Саме незнання, непоінформованість може слугувати поясненням еволюційного виникнення права;

австрійські теоретики вплинули на розвиток теорії народонаселення, в якій зростання населення розглядається не як чинник, що заважає економічному зростанню, а як його рушійна сила та необхідна умова;

австрійська школа справляє потужний вплив в галузі теоретичного аналізу справедливості й соціальної етики [6, с. 151–155].

Зазначені вагомі напрацювання австрійської школи та її сучасне відродження, на думку Х. Уерта де Сото, завдячують її реалістичній, плідній і гуманістичній методології, яка вивчає не товари і послуги, а діяльність людей, їхні проблеми і можливості взаємодії в економічних процесах. За його прогнозами, саме така методологія в процесі загальної гуманізації знання буде все більшою мірою впливати на розвиток економічної науки.

Однією з найвпливовіших течій сучасного неолібералізму є монетаризм, методологічно пов'язаний з чиказькою школою неолібералізму, хоча витoki монетарної концепції сягають розробок XVI–XVIII ст. у галузі кількісної теорії грошей (Д. Юм, Д. Рікардо) і становлення методології позитивізму. У своєму розвитку монетарна концепція, яка справила істотний вплив на економічну науку та господарську практику, пройшла кілька етапів:

I етап — 50-ті рр. XX ст. — розробка теорії перманентного доходу;

II етап — кінець 50-х — 60-ті рр. XX ст. — створення теорій господарського циклу та «природного рівня безробіття», аналіз проблем інфляції;

III етап — 70-ті рр. XX ст. — розробка теорії номінального доходу і пояснення впливу грошей на основні економічні параметри;

IV (сучасний) етап розвитку монетаризму — виникнення нового монетаризму, формування та розвиток теорії глобального монетаризму, акцент на вивченні проблем руху міжнародних фінансових потоків та обґрунтуванні теорій оптимальної валютної зони, валютних коридорів, природного відбору єдиної валюти тощо [3, 9].

В основі розробок чиказької школи монетаризму лежить неокласична теорія цін, відстоювання постулатів про ефективність функціонування вільних ринків і визнання необхідності використання статистичних даних і методів перевірки економічних теорій. Завдяки науковим працям М. Фрідмена, Ф. Найта, Дж. Стіглера, Г. Саймонса, А. Шварц економічна теорія збагатилася дослідженнями інфляції як грошового феномена, монетарною теорією цикла, аналізом природного рівня безробіття та вивченням лагів між здійсненням грошово-кредитної політики та реакцією реального сектору економіки, розумінням адаптивних очікувань тощо.

Дослідження М. Фрідмена були удостоєні Нобелівської премії з економіки 1976 р., а теоретичні положення монетаризму і сьогодні використовуються в реалізації грошово-кредитної політики урядів країн з ринковою економікою.

Важливою рисою новітніх досліджень у галузі грошово-кредитної політики є помітне *зближення* поглядів представників посткейнсіанства та монетаризму.

Якщо останні акцентують увагу переважно на розширенні ролі держави в економіці, то представники посткейнсіанства розширили предмет дослідження за рахунок вивчення структури фінансової системи та фінансових активів (акцій, облігацій) та їх впливу на процес виробництва через призму інвестицій в економіку. Зросла увага прихильників посткейнсіанства до грошово-кредитної сфери економіки, її зв'язку з проблемами інфляції та зайнятості.

Замість запропонованого М. Фрідменом «золотого правила» в розробках сучасних дослідників М. Майлза, М. Фелдстайна та інших як важливий принцип грошової політики розглядається цінове правило — забезпечення стабільних цін та стійкої купівельної спроможності грошей.

У 70–80-х рр. XX ст. у практиці багатьох країн була реалізована політика монетарного таргетування¹, в межах якої забезпечувався допустимий діапазон темпів зростання грошової маси в рік. Така політика проводилася у ФРН, Японії та Швеції. Пізніше політика монетарного таргетування поступилася місцем так званому таргетуванню інфляції з чіткішими орієнтирами для розвитку всього суспільства.

Починаючи з 90-х рр. XX ст. у відповідь на сучасні виклики в межах монетаристської течії сформувалося нове теоретичне вчення, яке отримало назву «глобальний монетаризм» і в руслі якого виникли новітні варіанти монетаристських концепцій: теорії оптимальної валютної зони, коридорів валютних курсів, природного відбору єдиної валюти тощо. Прихильники вчення Р. Дорнбуш, М. Майлз, Р. Манделл, А. Лаффер, М. Фрідмен та інші вважають, що на етапі глобального розвитку світової економіки динаміка грошового обігу і структура грошової маси будь-якої країни пов'язані з тими ж показниками інших країн через міжнародну валютну систему, тому саме ринки, а не уряди є відповідальними за валютні курси. Відповідно, урядові повноваження переміщуються з державного на міждержавний рівень [9, с. 255]. Координація дій національних урядових інститутів покликана сприяти пом'якшенню суперечностей між потребами і можливостями світової фінансової системи та національними межами функціонування центральних банків, регулятивних механізмів фінансових ринків окремих країн. Актуальною для сьогодення залишається проблема посилення механізмів контролю за напрямками і динамікою фінансових потоків, що продемонстрували фінансово-економічні кризи 1998 р. та 2008–2009 рр.

В цілому у працях представників сучасного монетаризму, незважаючи на багатогранність і різноплановість аналізу, спостерігається намагання дослідити певні закономірності розвитку сучасної грошово-кредитної політики, її тенденції та перспективи, бажання запропонувати національним урядам науково обґрунтовані принципи і методи управління грошовою сферою економіки. Щодо монетарної політики, то тут пропозиції вчених спрямовані на вирішення проблеми забезпечення високої зайнятості, стабільності цін, зниження податкових ставок як дієвого методу активізації підприємницької ініціативи та забезпечення економічного зростання [3, с. 198].

В умовах XXI ст. науковий інтерес до розвитку ліберальних ідей, перспектив і напрямів еволюції неолібералізму в цілому продовжує об'єднувати представників різних течій економічної думки. Поряд з критикою висловлюються гіпотези

¹ Від англ. (target — мета) — встановлення цільових орієнтирів грошової системи, регулювання приросту грошової маси, яких дотримуються в своїй політиці центральні банки.

щодо можливостей трансформації окремих принципів економічного аналізу неолібералізму, використання його представниками ідей інституційних рамок економіки, що забезпечує справедливість у розподілі доходів, дозованого державного впливу на господарські процеси, синтезу ідей лібералізму і соціал-демократизму тощо [10].

На думку сучасного українського економіста А. Гальчинського, нинішнє утвердження лібералізму «як самостійної історичної епохи» кореспондується з новим циклом глобальних цивілізаційних трансформацій, в основі яких лежить прогресуючий процес суверенізації особистості, посилення її самодостатності, творчого потенціалу, креативної функції людини. В цьому контексті формується нова модель лібералізму — наднаціональна. З розвитком останньої він пов'язує зародження епохи лібералізації глобального простору. І криза 2008–2009 рр. розглядається вченим як заперечення нинішньої моделі «національного» лібералізму і початок створення механізмів глобального лібералізму [11, с. 24–25].

Сформований на такому методологічному підґрунті економічний неолібералізм, безумовно, має майбутнє в глобальному цивілізаційному розвитку. Причому не лише в державах, де традиційно сповідувалися ідеї лібералізму, але й у країнах, де лібералізм тривалий час не входив до пріоритетів економічної політики.

Висновки. Соціальним наукам загалом і економічній теорії зокрема притаманна мультипарадигмальність у дослідженнях економічної дійсності, яка на початку ХХІ ст. реалізується в спробах поєднання окремих теоретико-методологічних підходів мейнстріму з засадничими положеннями сучасних течій кейнсіанства, інституціоналізму (еволюційний підхід, принципи нелінійності розвитку економічних систем, врахування соціальних, духовно-культурних, ментальних та екологічних чинників економічного розвитку тощо). Ці прояви багатогранності в дослідженнях, підходах, висновках економічної науки характеризують в тій чи тій мірі течії сучасного неолібералізму, який у своєму розвитку пройшов тривалий період становлення власних засадничих положень, формування та еволюції його основних наукових шкіл, впровадження економічної політики неолібералізму в господарську практику багатьох країн.

Постійний процес удосконалення інструментарію економічних досліджень провідними школами неолібералізму, трансформація принципів наукового аналізу, відновлення неолібералізму в процесі кризових коливань і поява нових теорій у відповідь на зміну економічних реалій свідчать про його потужний творчий потенціал. Подальші наукові дослідження в межах цієї течії світової економічної думки можуть у майбутньому, на наш погляд, об'єднати і спрямувати розвиток економічної теорії, забезпечивши становлення ширшої і реалістичнішої науки, що слугуватиме людству.

Література

1. Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009.
2. Шевченко О. О. Еволюція господарської системи: методологія аналізу у світовій економічній думці (кінець ХІХ — початок ХХІ ст.): монографія. К.: «Центр учбової літератури», 2017.

3. Фещенко В. М. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. / В. М. Фещенко. — К.: КНЕУ, 2012.
4. Ойкен В. Основы национальной экономики. — М.: Экономика, 1996.
5. Эрхард Л. Полвека размышлений: Речи и статьи. — М.: Руссико, 1993.
6. Уэрта де Сото Х. Австрийская экономическая школа: рынок и предпринимательское творчество / Хесус Уэрта де Сото; пер. с англ. Б. С. Пинскера под ред. А. В. Куряева. — Челябинск: Социум, 2007.
7. Мизес Л. Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории. — М.: Экономика, 2000.
8. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. — М.: «Прогресс», 1992.
9. Лопух К. В. Сучасний монетаризм: монографія / К. В. Лопух, В. М. Фещенко, П. І. Юхименко / За заг. ред. П. І. Юхименка. — К.: Центр учбової літератури, 2015.
10. Бодров В. Г. Современный экономический консерватизм: переоценка ценностей или повторение прошлого? — К.: Либідь, 1990.
11. Гальчинський А. Лібералізм — еволюція трансформації // Економіка України. — 2010. — № 6. — С. 23–34.
12. Соціальна ринкова економіка: орієнтир для України / Р. Клапгам, М. Ломанн, О. Олійник та ін.; За ред. Р. Клапгама. — 2-ге вид. — К.: ФАДА, ПТД, 2006.
13. Экономическое чудо или экономическая загадка? Социальное рыночное хозяйство и его применение / В кратком изл. Г. Бласко. — К., 1992.
14. Гутник В. Политика хозяйственного порядка в Германии. — М.: Экономика, 2002.

References

1. Liberalizm: Antolohiia. 2-he vyd. / O. Protsenko, V. Lisovyi. — K.: VD «Prostir», «Smoloskyp», 2009.
2. Shevchenko O. O. Evoliutsiia hospodarskoi systemy: metodolohiia analizu u svitovii ekonomichnii dumtsi (kinets XIX — pochatok XXI st.): monohrafiia. K.: «Tsentri uchbovoi literatury», 2017.
3. Feshchenko V. M. Suchasni ekonomichni teorii: navch. posib. / V. M. Feshchenko. — K.: KNEU, 2012.
4. Ojken V. Osnovy naczional'noj e'konomiki. — M.: E'konomika, 1996.
5. Erhard L. Polveka razмышlenij: Rechi i stat'i. — M.: Russiko, 1993.
6. Uerta de Soto H. Avstrijskaya ekonomicheskaya shkola: rynok i predprinimatel'skoe tvorcestvo /Hesus Uerta de Soto; per. s angl. B. S. Pinsker pod red. A. V. Kuryaeva. — CHelyabinsk: Socium, 2007.
7. Mizes L. Chelovecheskaya deyatel'nost'. Traktat po ekonomicheskoi teorii. — M.: Ekonomika, 2000.
8. Khajek F. Pagubnaya samonadeyannost'. Oshibki soczializma. — M.: «Progress», 1992.
9. Lopukh K. V. Suchasnyi monetaryzm: monohrafiia / K. V. Lopukh, V. M. Feshchenko, P. I. Iukhymenko / Za zah. red. P. I. Iukhymenka. — K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2015.
10. Bodrov V. G. Sovremennij ekonomicheskij konservatizm: pereocenka cennostej ili povtorenie proshlogo? — K.: Libid', 1990.
11. Halchynskiy A. Liberalizm — evoliutsiia transformatsii // Ekonomika Ukrainy. — 2010. — № 6. — S. 23–34.
12. Sotsialna rynkova ekonomika: oriientyr dlia Ukrainy / R. Klapham, M. Lomann, O. Oliinyk ta in.; Za red. R. Klaphama. — 2-he vyd. — K.: FADA, PTD, 2006.

13. Ekonomicheskoye chudo ili ekonomicheskaya zagadka? Sotsial'noye rynochnoye khozyaystvo i ego primeneniye / V kratkom izl. G. Blasko. — K. 1992.
14. Gutnik V. Politika khozyajstvennogo poryadka v Germanii. — M.: Ekonomika, 2002.

Стаття надійшла в редакцію 21.03.21

УДК 336.5

DOI 10.33111/vz_kneu.22.21.01.09.061.067

Хвостенко Д. О.

Аспірант кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
проспект Перемоги, 54/1, Київ, Україна
e-mail: dmitriykhvostenko1995@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6630-2106

ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА ВВП УКРАЇНИ

Khvostenko Dmytro

PhD student in Finance
KNEU named after Vadym Hetman
Peremohy avenue, 54/1, Kyiv, Ukraine
e-mail: dmitriykhvostenko1995@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6630-2106

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE STATE BUDGET EXPENDITURE ON THE GDP OF UKRAINE

Анотація. Проаналізовано обсяг і структуру фінансування видатків державного бюджету України залежно від різновидів функціональної класифікації з урахуванням міжбюджетних трансфертів. Проведено аналіз динаміки номінального ВВП України за 2011–2020 рр. Досліджено основні складові видаткової частини державного бюджету, що здійснюють вплив на номінальний ВВП. Побудовано регресійну модель.

Ключові слова: бюджет, видатки бюджету, номінальний ВВП, функціональна класифікація, регресійний аналіз, модель множинної регресії.

Abstract. The analysis of the volume and structure of financing of expenditures of the state budget of Ukraine, depending on the types of functional classification, taking into account intergovernmental transfers. The dynamics of the nominal GDP of Ukraine for 2011–2020 is analyzed. The main components of the expenditure side of the state budget are examined, which influence the nominal GDP. A regression model is built.

Keywords: budget, budget expenditures, nominal GDP, functional classification, regression analysis, multiple regression model.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні гостро постає проблема нерационального перерозподілу коштів з державного бюджету. Відтак якість планування витрат бюджету та дієвий контроль за їх виконанням — один з найважливіших складників фінансової функції держави. З метою оптимальної структуризації видатків Державного бюджету України важливою задачею є дослідження